

Doktori (PhD) értekezés tézisei

**Bónis Sámuel közéleti pályája
1849 augusztusáig**

Király Zoltán

Témavezető: Dr. Velkey Ferenc

DEBRECENI EGYETEM
Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola
Debrecen, 2020

I. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

A történelmi emlékezet beszűkülése az idő múlásának egyik törvényszerű következménye. Napjainkban már nem csak a szélesebb társadalom, de még a korszakkal foglalkozó történészek is csupán pár tucatnyi nevet emlegetnek gyakrabban a reformkori politikaformáló értelmiség soraiból. Elsősorban azok neve cseng ma is széles körben ismerősen, akik az időszak meghatározó tekintélyeinek számítottak, akik körül valamilyen oknál fogva komolyabb presztízs alakult ki. Nem vitathatjuk el, hogy a fontosabb folyamatokra, eseményekre mindig a vezető politikusok, az elsőszámú döntéshozók gyakorolják a legnagyobb hatást, így az is érthető, ha a történelmi kutatások is jobbra a nagy személyekre fókuszálnak. Látnunk kell viszont azt is, hogy egy kiterjedt intézményrendszer működtetésében, a döntéshozatali mechanizmusokban a főbb jellegadó személyek mellett mindig szürke eminenciások népes seregei vesznek részt. Nagyon egyszerűen úgy is fogalmazhatunk, hogy a politikai életnek, a közigazgatási adminisztrációnak mindig több vonala van, és ha dolgok mélyére nézünk, hamar nyilvánvalóvá válik, hogy a második, harmadik sorban is rengeteg olyan személyt találunk, akik egy rendszer működtetése szempontjából fontos szerepet játszanak, színes és érdekes életpályájuk pedig méltó a megismerésre.

Ilyen mellékszereplőnek számít az a tolcsvai Bónis Sámuel is, akinek neve mára annak ellenére merült viszonylagos feledésbe, hogy a 19. századi Szabolcs vármegye országosan ismert, évtizedeken át meghatározó szerepet játszó politikusa volt. Ahogyan arra a család nemesi előneve is utal, a Bónisok első ismert ősei a 17. század elején a Zemplén vármegyei Tolcsván bukkantak fel, ahol jövőjüket sikeres bortermelőként és kereskedőként alapozták meg, növekvő befolyásukhoz pedig kisvártatva már armálist is társíthattak. A család korai története során a címerszerző ős egyik unokája, Bónis Ferenc tett szert nagyobb ismertségre, aki II. Rákóczi György udvarában vállalt diplomáciai feladatokat, majd bekapcsolódott a Wesselényi-féle összeesküvésbe mint a hegyaljai mozgolódás egyik szervezője. Lépéseit nem bocsátották meg, hanem vagyonát nagyrészt elkobozták, őt magát pedig Zrínyi Péterrel és Frangepán Ferencsel egy napon kivégezték. Egyetlen fia, Bónis Zsigmond szinte a semmiből építette újra a família tekintélyét, amiben kulcsszerep jutott Váradai Máriával kötött házasságának. A Bónisok rajta keresztül jutottak azokhoz a szabolcsi birtokokhoz, melyek a következő nemzedékek anyagi alapjait megteremtették. A reformkori politikus nagyapja, Bónis László már nagyságrendileg ezer hold körüli birtokegyüttes felett rendelkezett, mellyel

a szabolcsi bene possessionati köreiből küzdött fel magát, emellett pedig megteremtette a hivatalviselés hagyományát is. Fia, idősebb Bónis Sámuel a sárospataki jogakadémián tanult, majd Szabolcs megye egyik főszolgabírójaként követté választották az 1825-ben kezdődött országgyűlésre. Követtársasága, gróf Dessewffy József Kazinczyval folytatott levelezése során jelleméről elismerően szólt, szórványos információkból pedig arra is következtethetünk, hogy a család jó kapcsolatokat ápolt a korabeli vidéki literátor értelmiséggel. Idősebb Bónis Samu a jobbágytelken ülő nemesek megadóztatásának tárgyában kisebb konfrontációba keveredett küldőivel, ezért úgy határozott pozsonyi megbízatását nem fejezi be. A közélettől azonban a követségről történt lemondása után sem vonult vissza, 1828-tól első alispánként szolgálta megyéjét. Hivatali idejére esett a kolerajárvány, amely ellen határozott intézkedésekkel próbált küzdeni.

Fia, a dolgoztunk főszereplőjeként tárgyalt fiatalabb Bónis Samu, már szokványos úton kezdte pályáját, amikor apja nyomdokain haladva a pataki jogakadémián maga is Kövy Sándor hallgatója lett. Első vármegyei feladatait, így 1832-től viselt szakaszbeli szolgabírói feladatát is, családjára presztízséből fakadóan nyerte el. Alispán apja árnyékában nem lehetett kétséges, hogy a hivatali karrierépítés útján neki is el kell indulnia. Előmenetelét a hírhedt 1836-os tisztújítás törte ketté, ahol az erőszakos események a fiatal Bónist is arra készítették, hogy ne vállaljon közösséget a megválasztott magistratussal. A közéleti szerepvállalással ugyanakkor nem hagyott fel, táblabíróként rendre megjelent a közgyűléseken, a különböző jogszolgáltatási feladatokban pedig mindig lehetett rá számítani. 1839-ben mindössze huszonnyolc évesen némileg váratlanul Szabolcs megye egyik országgyűlési követe lett. Pozsonyba megérkezve a kezdetektől a legelkötelezettebb ellenzékiekhez csatlakozott, előszeretettel kereste Deák társaságát, és a legtöbb kérdésben annak álláspontjához igazodott. Különösen a fiatalabb követtársasáival épített ki szorosabb kapcsolatot, szállása pedig az opposíció háttéregyeztetéseknek, konferenciáinak gyakori helyszíne lett. Megyéjébe már úgy térhetett haza, hogy országos kapcsolati hálójával is rendelkezett, a reformtábor egyik biztos tagjaként számíthattak rá. Bár a megyei hivatalviseléstől konzekvensen elzárkózott, a nagykállói tanácssterem hangulatára mégis alapvető befolyással bírt. A soron következő diétára már tudatosan készülődött, a konzervatív pártütők azonban jócskán keresztülhúzták számításait. Az 1843-as követséget Bónis csak úgy nyerhette el, hogy a lélekvásárlásokba személyesen is be kellett kapcsolódnia, a nemesnek vélt cél érdekében pedig saját anyagi biztonságát is oda kellett dobnia. Élete második országgyűlési követsége a nagy remények után átmeneti megtorpanást hozott számára. A

pozsonyi munkáját eleinte megbilincselő anyautasításán csak lassan sikerült rést ütnie, a diéta eredménytelensége, pénzügyi helyzetének véstes romlása pedig egyre inkább elkedvetlenítették. A megoldást nem jó úton kereste, elhatalmasodó kártyaszennvedélyével csak elősegítette, hogy helyzete végképp tarthatatlanná váljon. Bár hivatalosan magánkörülményei okán, felesége megromlott egészségére való hivatkozással kérte a követség alóli felmentését, annak valódi indoka csődközeli pénzügyi helyzetében keresendő. Az átmeneti mélypont után azonban új erőt gyűjtött, és hazatérése után újfent bekapcsolódott a megyei közéletbe. Az adminisztrátori rendszer támadása során vált a szabolcsi ellenzék egyértelmű fejévé, az pedig nem is lehetett kérdés, hogy tábora őt jelölje a soron következő országgyűlés első szabolcsi követévé. Harmadik pozsonyi útja karrierje szempontjából minden korábbinál átütőbb sikereket hozott. Az egyik legaktívabb követként az alsótábla meghatározó szereplője lett, emellett olyan bizalmi viszonyt alakított ki Kossuthal, ami személyét később is megkerülhetetlenné tette. A forradalom győzelme után immáron abba a helyzetbe került, hogy a különböző álláslehetőségek közül szabadon válogathatott. A szabolcsi főispánság helyett úgy döntött, hogy az új politikai vezetés közvetlen környezetében marad, és Deák igazságügyi minisztériumában vállalt osztályigazgatóságot. Emellett a parlamenti szócsatáktól sem kívánt megválni, az első népképviselői országgyűlésre a tiszalöki választókerület képviselőjeként jutott el. Bónis számára inkább ez utóbbi munkája okozott örömet. Erőfeszítéseit immáron a Madarász-féle új ellenzékkel szemben fejtette ki, de a további radikalizálódást próbálta gátolni azzal is, hogy Petőfi jogorvoslati terveinek kisiklásában fontos szerepet vállalt. A szeptemberi fordulat során nemzetgyűlési biztosként a sereg mellé küldték, jelen volt Pákozdnál, majd később Schwechatnál is. A fővárosba alig néhány nappal annak feladása előtt tért vissza, a Debrecenbe költözés során pedig Kossuth nem kisebb bizalmi feladattal bízta meg, minthogy a szent korona biztonságos elszállításáról gondoskodjon. A cívisvárosban csak rövid ideig vett részt az országgyűlés munkájában, mert a kötelesség Szabolcs vármegyébe szólította, ahol kormánybiztosként kellett segédkeznie a további hadműveletek előkészítésében. Talán nemcsak a fogyatkozó kínálat, hanem a jogfolytonosság és a megbízhatóság is szerepet játszott abban, hogy Bónis Samu a megalakuló új kormányban Vukovics mellett kapott államtitkári pozíciót. A katonai helyzet újbóli romlása után pedig Kossuth ismét a tűzvonalban számított rá, és Görgei táborába küldte, hogy a kormány részéről az aradi levonulást koordinálja. A szabadságharc melletti végső kitartás Bónis számára nem jelenthetett mást, minthogy az életben maradás biztos garanciáját csak az emigrálástól remélhette. Ezen terve azonban kudarcot vallott, ezért az

itthoni bujdosás keserves hónapjai vártak rá. Szerencséjére 1850 nyarán már akkor került az osztrák hatalom látókörébe, amikor annak legelső dühe alábbhagyott. Halálos ítéletét így végül tízévi várfogságra változtatták, amiből végül hetet töltött rabságban, nagyjából Josefstadtban. Rövid vidéki élet után 1861-ben úgy térhetett vissza az országos politika élvonalába, hogy 48-as múltjával a háta mögött a legitimitás egyik fontos alakjának számított. Nem véletlen, hogy politikai pályája ekkor kezdődött második szakaszában rendre ugyanúgy a tiszalöki választókerületben mérettette meg magát, mint 1848-ban. Határozatként bírálta ugyan a kiegyezést, de, mint Deákot régről ismerő politikus, azt soha nem feltételezte, hogy azt ne a legjobb szándékok vezérelnék. 1869-ben a már zajló nemzedékváltás végül Bónist is arra ösztönözte, hogy a közvetlen politikai szerepvállalással szakítva élete utolsó aktív éveit bírói hivatalokban töltse el. Egy évig dolgozott a Semmítőszék bírójaként, majd 1870-től tanácselnöki beosztásban annak irányítójaként tevékenykedett egészen 1879-ben bekövetkezett haláláig.

Úgy gondoljuk, a vázlatosan itt megidézett, közel fél évszázados pályafutás kellően gazdag, fordultatos és érdekesítő ahhoz, hogy arra ne csupán lexikonbeli szócikkek vagy országgyűlési almanachok rövid összefoglalói irányítsák rá az utókor figyelmét. Bónis első portréja még életében, 1867 áprilisában jelent meg Szász Károly tollából. A Vasárnapi Újság hasábjain közölt sorait a Farkas Albert által szerkesztett Országgyűlési emlékkönyv is közreadta. Ezt követően, leszámítva a halálakor íródott nekrológokat, éppen negyedszázadot kellett várni, amíg 1892-ben Móricz Pál úgy nem határozott, hogy a Szabadelvű Párt előtörténetének feldolgozása során Bónis életének is figyelmet szentel. Az elmúlt évtizedek során Szabolcs megyéhez kötődő szerzők, Tidrenczel Sándor, majd Lácza Magdolna vállalkoztak rövidebb arcképvázlatok közreadására, utóbbi a Pálmány Béla által szerkesztett gyűjteményekben is publikált. Ezen túlmenően főiskolai és egyetemi hallgatók is megpróbálkoztak Bónis életének feldolgozásával, kéziratban három ilyen írásra is sikerült rábukkannunk. Mindezekről függetlenül igazán részletgazdag, biografikus művet máig nem vehet kezébe az olvasó. Értekezésünk megírására tehát a hiánypótlás szándékával, a szerző helytörténeti érdeklődéséből és a történeti Szabolcs vármegye területéhez kapcsolódó személyes kötődéséből fakadóan vállalkoztunk.

II. Az alkalmazott módszerek

Alapcélunk, hogy Bónis Samu életpályáját minél teljesebben rekonstruáljuk, a vele kapcsolatos szétszórt ismeretanyagot integráljuk. Munkánk során azzal szembesültünk, hogy a forrásadottságok tekintetében érdekes határhelyzet állt elő. A fellelhető adatok egy viszonylag terjedelmes munkához szolgáltattak muníciót, a redukcionista, bizonyos részleteket kihagyó közelítésmódot mégis elvetettük azon sejtésünkből fakadóan, hogy újabb Bónis-életrajzok a közeljövőben feltehetően nem születnek majd. Mindezek következtében végül egy kétlépcsős biográfiára esett választásunk. Jelen dolgozat keretei között Bónis Samu 1849-ig terjedő pályáját vetettük mikroszkopikus, nagyfelbontású vizsgálat alá, míg életútjának második szakasza kapcsán jelenleg csak az életmódban, a személyiségben bekövetkező esetleges változásokat kerestük, emellett pedig jeleztük, hogy a pályaszakasz részletes feltárása a szerző jövőbeli tervének számít, mert az 1850-es évek bemutatása, különösen a josefstadti évek, további aprólékos kutatást igényelnek.

Munkánk során alapvető nehézséget okozott, hogy hiányoznak azok az egódokumentumok, melyekhez a személyiséget bemutatni igyekvő életrajzírók elsőként fordulnak. Bónis Samu nem hagyott hátra naplót vagy emlékiratot, emellett pedig a családi levéltár is csak a família 17–18. századi történetének kutatásához tudott segédkezet nyújtani. Ebből fakadóan a hivatalos intézmények által kitermelt források, a vármegyei jegyzőkönyvek és iratok, a megküldött követjelentések, az országgyűlési naplók, továbbá a korabeli sajtótudósítások lettek azok az elsődleges forráscsoportok, melyek a politikai tevékenység bemutatásához a legfontosabb adalékokat szolgáltatathatták. Szerencsére, ha maga Bónis nem is, környezete mégis kitermelt néhány olyan írást, amely a főszereplő emberközelibb, bensőségesebb bemutatását tették lehetővé. A fiatalkori barát, Jászay Pál a diákévekhez, a feleség, Darvas Erzsébet az 1847–56 közötti időszakhoz, míg Ábrányi Kornél a szabadságharc utolsó heteihez szolgáltatott olyan feljegyzéseket, melyeknek köszönhetően Bónis magánszférájába, belső érzelmi világába is bepillantást nyerhetünk. Noha az országgyűlési titkosrendőrség által készített jelentések a nyilvános diétai tevékenység detektálása szempontjából nem tekinthetők meghatározó jelentőségűeknek, a háttéresemények megvilágításához, a társasélet megidézéséhez, Bónis kapcsolatrendszerének felvázolásához már annál inkább nélkülözhetetlenek. A forrásanyag szétszórtsága és töredezettsége nem könnyítette meg számunkra, hogy a főhőst beszéltetni lehessen. Ennek érdekében sokszor kényszerültünk arra, hogy az éppen napirenden lévő országgyűlési tárgyat

részletezően körülírjuk, a vitaszituációt pedig hosszabban ecseteljük. Ezek nélkül Bónis Samu megnyilatkozásai nem nyertek volna értelmet, magukból a mozaikos megszólalásokból pedig nem bontakozhatna ki követhető narratíva. A beszédelemzések mellőzése ezen túlmenően azért sem volt lehetséges, mert azokat a sommás állításokat, melyek a szabolcsi politikus vitastílusára, verbális kvalitására, retorikai eszköztárára vonatkoznak, csak megnyilvánulásainak szisztematikus végigkövetésével lehetett igazolni vagy cáfolni.

A vázolt forrásadottságok ismeretében kézenfekvő és egyúttal szükségszerű döntésnek bizonyult, hogy dolgozatunkkal a politikai életrajz műfajánál maradjunk. Idestova bő két évtizede azonban már a hazai metodológiai írásokban is rendre megfogalmazódik a műfaj megújításának, korszerűsítésének kívánalma. Fontos elvárás, hogy egy biográfia ne csak a közéleti pályát rekonstruálja, hanem térjen ki arra is, az individuum miként válik közszereplővé, mutassa be, a főhős hogyan próbálta formálni, építgetni saját imázsát. Emellett a megújuló életrajznak közelítenie kell a társadalomtörténeti kontextus felé is. Bónis Sámuel életének feldolgozása lehetővé tette számunkra, hogy család- és birtoktörténeti, genealógiai, hivaltörténeti, helytörténeti, sőt hadtörténeti részekkel is operáljunk. Nyilvánvaló, hogy példáján keresztül megvalósítható a korabeli vidéki nemesség érintkezéseinek, társas kapcsolatainak, életmódjának, házassági stratégiájának feltérképezése éppúgy, mint a reformkori diéták háttéreseményeinek megvilágítása. Feltárható, hogy a Tiszavidék politikaformáló nemesi elitje előtt milyen tipikus karrierutak álltak. Esete egyértelműen bizonyítja, hogy a megyei közéletben való elinduláshoz a család korábbi nemzedékeinek szerepvállalásai, továbbá a tudatos nevelés elegendő kiindulási alapnak számítottak. Ezzel szemben első, 1839-ben huszonnyolc esztendősen elnyert követséghez már kellett valami olyasfajta többlet is, ami a szerencsés körülmények mellett az átlagot meghaladó politikai képességgel magyarázható. A vármegyei élet irányításában pozíciót fogni egy diétai szereplés után szintén nem számított szokatlannak. Ellenben az országos politika centruma felé való úttörés, a formálódó reformellenzék vezetőivel való bizalmi viszony kiépítése már jóval kevésbé tekinthető átlagosnak. Látható tehát, hogy a Bónis-életút egy tágabb mikroközösségi miliő vizsgálatához is remek kiindulási alapként szolgál. Ezekre a lehetőségekre munkánk során próbáltunk úgy tekinteni, mint járulékos szakmai hozadékokra. Bizonyos mértékig próbáltuk ezeket a kontextusokat is érvényesíteni, de a fő célunk mindvégig a pálya minél teljesebb rekonstrukciója maradt. Bár nem kétséges, hogy Bónis életútja számos ponton találkozik nemzetünk 19. századi történetével, azt mégis erősen vitatjuk, hogy egy biografikus munkán keresztül magának a korszaknak a bemutatása is lehetséges lenne. A találkozási

pontok mellett ugyanis mindig akadnak elágazások is. A reformkori diétákat nem dolgozhattuk fel teljesen, csak az alsótabla történéseit, ráadásul azokat is csupán Bónis szerepvállalásaihoz igazítva. Ugyanígy nem mondhatjuk el azt sem, hogy Szabolcs vármegye reformkori politikatörténetét teljesen végigkövettük, mert bármennyire is meghatározó szerepet játszott abban Bónis Sámuel, amikor a kötelesség a törvényhatóságtól elszakította, az ott zajló események további szemlélését nekünk is fel kellett függesztenünk.

Alapvető módszertani dilemmát jelentett, hogyan is válasszuk meg a fókusz mértékét, mennyire rajzoljunk közvetlenül az alanyra koncentrááló portrét vagy a tágabb környezetet is bemutató tablót. A kapcsolódó források már említett mozaikszerűsége miatt nagyjából inkább az utóbbi elvet követtük, de hosszú köztörténeti bevezetőkre még így sem kívántunk vállalkozni abból kiindulva, hogy az ilyesfajta munkák jellemző olvasóközönsége főként szakmai körökből kerül ki.

Egy biográfiával szemben fontos elvárás, hogy karrier és karakter bemutatását valahogyan egyensúlyban tartsa. A rendelkezésre álló források elsősorban az életpálya egyes állomásainak végigkövetését tették lehetővé. A szerzőnek mégis tudatában kell lennie, hogy az olvasót legalább ennyire érdekli az utóbbi is. Bónis a korábbi rövidebb életrajzi összefoglalóiban víg kedélyű, tréfás kedvű, de ugyanakkor családcentrikus férfiként bukkan fel. Talán éppen emiatt számított szerethető, sokak által kedvelt társasági embernek, még akkor is, ha „szónoki virágok nélkül” előadott politikai felszólalásaiban gyakran szerepet kaptak a zsémbes, olykor gúnyolódó és személyeskedésig fajuló megjegyzések is. Úgy véljük, alapvető személyiségjegyeit dolgozatunk valamennyi fejezetében igazolni tudtuk, és szerencsére nem kellett megküzdenünk azzal sem, hogy a rá vonatkozó emlékek között komoly ellentmondások feszülnének.

Az életrajzok leggyakoribb rendezési elve a kronologikus közelítésmód. Egy pálya ívét, a jellem fejlődését, esetleges változásait a legkövethetőbben akkor láthatjuk, ha időrendi elrendezést követünk. Ezzel a klasszikus közelítésmóddal mi sem kívántunk szakítani. Szembesülnünk kellett viszont azzal is, hogy a módszert nem alkalmazhattuk kizárólagosan. Bizonyos esetekben, különösen a diétai tárgyak bemutatása kapcsán, már a tematikus rendet kellett választanunk, így biztosítván az átláthatóságot. Véget nem érő dilemma, a szerző mit vehet ki a szorosabb értelemben vett kronológiából, és mit tárgyalhat önálló fejezetben. Egy politikai életrajz kapcsán, amely elsősorban közéleti tevékenységeket vázol, célszerűnek tűnik, ha a magánemberi oldal vagy a családi környezet egy különálló részben kerül bemutatásra. Ennek azonban feltétele, hogy rendelkezünk akkora adatmennyiséggel, amivel

egy, a további fejezetekkel többé-kevésbé azonos terjedelmű rész megtölthető. Bónis Samu esetében úgy ítéltük meg, hogy ez az elvárás nem adott, ezért a család bemutatása a fiatalkori éveknél kapott helyet.

Önálló fejezetet szenteltünk viszont a család- és birtoktörténeti előzményeknek. Bár egy életrajznak nem feltétlenül feladata, hogy a bemutatni kívánt személlyel csak közvetett összefüggésbe hozható, évszázadokkal korábbi eseményeket is vázoljon, döntésünket két okkal is magyarázzuk. Egyfelől a korabeli énkép, öntudat meghatározásában a származás, az eredet még meghatározó jelentőséggel bírt. Jól demonstrálja ezt az a dévényi kirándulás is, amit az 1843. évi országgyűlésre összesereglett követek egy esős júniusi vasárnapon ejtettek meg. Az egybegyűltek nagyon is fontosnak érezték, hogy a közöttük lévő Bónis szépapjának 1671-es kivégzéséről megemlékezzenek, továbbá a dinasztiahoz fűződő viszony évszázadokkal korábbi és akkori alakulása között párhuzamokat keressenek. A családtörténet részletezésének másik indoka már inkább pragmatikus megfontolásból táplálkozik. A fejezet részben még feltáratlan, korábban nem publikált eredményeket is bemutat, és mivel alapelvünk volt, hogy a Bónishoz kötődő ismereteket a lehető legteljesebben összegyűjtsük, ezért a család- és birtoktörténetet sem szerettük volna megkurtítani.

Minthogy elsődleges célkitűzésünk a Bónis-életút bemutatása volt, mindez magától tette érthetővé, hogy alapvetően az elbeszélés tradicionálisnak tekinthető műfajával dolgozzunk. A túlnyomórészt leíró jellegű, eseményközpontú narráció azonban nem állhatja meg a helyét reflektáló, kritikai, problémafelvető hozzáfűzések nélkül. Bár evidens, ha valakiről biográfiát szándékozunk írni, az mindig azért történik, mert az illető életútját kellően érdekesnek, megismerésre érdemesnek tartjuk. Mindehhez azonban nem társíthatunk heroizáló attitűdöt, hiszen egy politikai portré nemhogy nem hagiográfia, de már akkor is tévúton jár, ha a vizsgált személyt túlzottan centrumba helyezi, jelentőségét pedig túlbecsüli. Bónis Samu kapcsán például fontos célunk volt, hogy arra is folyamatosan keressük a választ, vajon mik lehettek azok a korlátok, amelyek miatt sohasem lett belőle igazi vezérszónok, elsőszámú irányító személyiség.

III. Az értekezés tézisei, az elért eredmények

Ahogy azt jeleztük, vállaltan politikatörténeti jellegű dolgozatunk próbálja integrálni, valamint újabb eredményekkel gazdagítani a reformkori Szabolcs vármegyére vonatkozó ismeretanyagot. Ezen túlmenően, Bónis szerepvállalásaihoz igazodva, a korszak

országgyűléseit is részletesen vizsgálhatjuk. Az alsótábla tanácskozásai mellett igyekszünk megidézni a diéta alatti pozsonyi társaséletet, valamint kitekinteni azokra az informális egyeztetésekre, konferenciákra is, melyek az ellenzéki stratégiaalkotás, döntéselőkészítés szempontjából kiemelt jelentőséggel bírtak. Végezetül Bónis életútja alkalmas a forradalom és szabadságharc történetének további adalékokkal való gazdagítására is, elsősorban a központi hatalom és a hadsereg közötti kapcsolattartás elemzésére, köszönhetően a szabolcsi politikus által három ízben is viselt kormánybiztosi megbízatásoknak. Mindezeket túl azt reméljük, dolgozatunk azoknak is segíthet majd, akik hasonló társadalmi közegekből származó személyek életútjait kívánják bemutatni, és összehasonlító elemzésekhez, párhuzamok felállításához próbálnak támpontokat keresni. Összegző gondolataink után, az egyes fejezetekhez kapcsolódó legfontosabb megállapításaink:

Bónis Sámuel politikai szocializációjának színtere az 1830-as évek Szabolcs vármegyéje volt, ahol köztisztviselőként álló, első alispáni hivatal viselő apjának köszönhetően a tisztikar munkájába való bekapcsolódásának feltételei a legmesszebbmenőkig adottak voltak. Bár szinte semmit nem tudunk azokról a hatásokról, melyek a fiatal Bónist a szülői háznál érhetővé, a pataki jogakadémia s talán még inkább az 1825. évi tapasztalatgyűjtés a bécsi politechnikumban arra utalnak, hogy nevelésére kellő gondot fordítottak, atyja minden bizonnyal azt akarta, hogy fia széles látókörrel rendelkező emberekként maguk is tudatosan készüljenek arra, hogy a protestáns köznemesi elit soraiban helytállhassanak. Az intellektuális fölény fontos szerepet játszhatott abban, hogy a Bónis család legalább olyan fontos szerepet tudott betölteni a 19. századi Szabolcs megye életében, mint a tőle vagyoni helyzetüket tekintve előnyösebb helyzetben lévő Kállay, Vay vagy Patay családok.

Bónis fiatalkori éveiről jurátustársának, Jászay Pálnak naplója jóvoltából egészen gazdag ismeretanyaggal rendelkezünk. Jól megidézhetővé vált az a légkör, melyben a nemes ifjak gondtalannak tekinthető hétköznapijai teltek. Már itt találkozhattunk azzal, hogy a névnap vigasságokat kedvelő, a cigánymuzsika mellett vígadó Bónis az italfogyasztásban és a kártyázásban gyakran képtelen volt mértéket tartani. Anyagi romlását is elősegítő szenvedélyeit sajnos később sem tudta levetkőzni. A tréfás kedv, a hirtelen haragúság szintén olyan személyiségvonások, melyekről első információink a joghallgató évekből származnak, de a későbbi fejezetekben is számtalanszor megerősítést nyertek. Igen érdekes viszont, hogy a szabolcsi politikus házassága annak ellenére tűnik kiegyensúlyozottnak és harmonikusnak, hogy a kicsapongások Darvas Erzsébetnek számtalanszor szerezhettek kellemetlen perceket. Bár az ő személyiségét részleteiben nem vizsgáltuk, ahhoz nem férhet kétség, hogy erős

akarátú, határozott asszonyként kettőjük belső viszonyában egyáltalán nem játszott alárendelt, másodlagos szerepet. A külvilág előtt ugyanakkor nagyon komolyan vette neveltetését, miszerint az asszony fő kötelessége, hogy férje biztos támasza legyen. Ennek ismeretében már nem is meglepő, hogy emlékirataiban csak a legforróbb szeretet hangján írt Sámueljéről, annak hibáira pedig még árnyalt utalásokat sem tett. Jászay alapján úgy tűnik, a sok-sok szórakozással tarkított, könnyed életvitel távolról sem tekinthető Bónis sajátjának, inkább a későbbi történetíró visszafogottsága, bezárkózóbb, elmélázóbb magatartása lehetett ritkább a korabeli nemes ifjak körében.

Bár atyja, talán a további jogi pallérozódás reményében, inkább tisztügyészként látta volna szívesen fiát, a fiatal Bónis megyei pályafutása mégis a dadai járás alszolgabírójaként kezdődött. A magistratus irányítására 1832-ben felhatalmazást nyerő Patay István alighanem jó emberismerettel állapította meg, hogy erre alkalmasabb. Már a patvaria alatt is egy olyan fiatalemberrel találkozhattunk, aki a változatosabb, több társas interakcióval járó feladatokat egyértelműen jobban kedvelte. A már említett 1836. évi véres tisztújítás kapcsán ki kell emelnünk, hogy az nem csak Bónisra nézve nehezítette meg a hivatali pálya folytatását, de, számára szerencsésen, a botrányban még közvetlenebbül érintett Kállay Ödönnek is lehetlenné tette, hogy Szabolcsban bontakoztathassa ki karrierjét. Ellenkező esetben ő lehetett volna Bónis legnagyobb riválisa az új, feltörekvő politikusi nemzedék soraiban.

Az 1839. évi követválasztás az első komoly fordulatot jelentette Bónis Samu pályafutásában. Nem vitatható el, hogy Jármay Imre első alispán visszalépésével jócskán mellészegődött a szerencse, mint ahogyan az is biztos, hogy apja korábban olyan tiszteletet harcolt ki a Bónis név számára, amely számára is fontos ajánlólevelet jelenthetett. Ettől függetlenül a megye követválasztó gyakorlatában mégis gyökeres fordulat állt be. Eddig ugyanis a szabolcsiak jórészt életük derekán járó vagy öszülő halántékú, a megyei közéletben már érdemeket szerzett férfiakra bízták nézeteik pozsonyi tolmácsolását. Korábban nem volt rá precedens, hogy olyan, a húszas évei végén járó fiatal táblabíró tüntessenek ki bizalmukkal, aki egyáltalán nem rendelkezett számottevő közéleti múlttal. Ehhez a Bónis név ismerősen csengése önmagában kevés volt, bizonyosan kellett hozzá olyasfajta többlet is, ami már a rátermettséggel, a politikai tehetséggel hozható összefüggésbe.

A megelőlegezett bizalomra Bónis Samu Pozsonyban rá is szolgált. Idősebb, tapasztaltabb követtársát hamar háttérbe szorítva ő lett a szabolcsi nézetek hangosabb szószólója. Haladéktalanul hozzálátott egy országos kapcsolati háló kiépítéséhez. Legtöbbször

a fiatalabb ellenzéki követekkel érintkezett, de Deák számára is hamar egyértelművé vált, hogy az opposzició legelkötelezettebb hívei között Bónissal is bátran számolhat.

Az 1839–40. évi diétától kezdődően egy csaknem töretlenül fölfelé ívelő pályáivet követhetünk végig. A reformkor politikatörténetének ritmikáját az országgyűlések és az azok közötti időszakok teszik ki. Az utóbbi periódusokban Bónis is visszaszorult megyéjébe, de újólagoz pozsonyi szerepvállalásaival egyre erősebb utat tört magának az országos politika irányába.

Az 1843–44-es diéta számunkra legérdekesebb vonása azok az erőteljes hasonlóságok, melyek Bónis személyes sorsa és az általános ellenzéki közhangulat alakulása között mutathatók ki. Az Eördögh Aloiz-féle adózásellenes agitáció után indulatoktól fűtve úgy érezte, semmi sem drága azért, hogy az áttöréssel kecsegtető diétán jelen lehessen. Majd a korteshadjáratl kiharcolt követség során gyorsan elérkezett a csalódás, a fásultság állapotához. Nem lehet pontosan rekonstruálni, Bónis ingadozó hangulata miként hozható összefüggésbe kártyaszenvédélyének eluralkodásával. Nem tudható, volt-e valamiféle hiú reménye, hogy a szerencse rámosolygásával fordíthat helyzetén, vagy csak sodródott az árral. Ismert viszont a végeredmény, miszerint 1844 telének végén már nem csak kedve, de lényegében anyagi lehetősége sem maradt arra, hogy Pozsonyban maradjon. Ráadásul ezzel a karrierutak is végtelenül beszűkültek számára. Előrelépést már csak a reformellenzék térnyerésétől remélhetett, mivel kormányhivatal vállalására politikai nézetei miatt semmiféle esélye nem maradt.

A megyék kapcsolattartásában, a közgyűlések tematizálásában Szabolcs korábban nem számított hangadónak. Az adminisztrátori rendszer támadása azonban ebben egyértelmű fordulatot hozott. A megye a főispáni helytartók törvényszéki elnöklésének egyik legkérlelhetetlenebb, végsőig kitartó bírálója lett, a kancelláriával való élesedő hangvételű pengeváltásokban pedig a törvényhatóság részéről elsősorban Bónis vitte a prímet. 1846-tól kezdődően vitathatatlanul ő számított a szabolcsi ellenzék fejének, így újabb követi jelöltsége nem is lehetett kérdés. El kellett azonban kerülni az 1844-es balul sikerült, lemondással végződött pozsonyi megmérettetés megismétlődését. Talán Bónis nem csak gyöngékedése miatt maradt távol az 1847-es nagykállói követválasztástól, hanem szimbolikusan azt is jelezni akarta, hogy a kortesmódszerektől ezúttal távol tartotta magát. Féken tartásában kulcsszerep juthatott feleségének is. Több oka is lehetett annak, hogy Darvas Erzsébet a korábbiakkal ellentétben most férjével utazott Pozsonyba. Megrendült anyagi helyzetükben könnyebbséget jelenthetett, hogy csak egy háztartást kellett fenntartaniuk. Emellett jelenléte

mellett szólhatott az is, hogy ő hathatott leginkább férjére annak érdekében, nehogy a diétavárosban zajló társasélet újfent rossz irányba csábítsa, és kártyaszennvedélyén ismét képtelen legyen uralkodni.

Az a tény, hogy az 1847-ben megnyílt országgyűléstől olyan nevek maradtak távol, mint Deák, Klauzál, Bezerédj, Beöthy Ödön vagy Vukovics Sebő, közrejátszott Bónis személyének felértékelődésében. Kijelenthető, hogy harmadik pozsonyi követsége során a korábbiaktól jóval aktívabb szerepet játszott, az alsótábla tanácskozásain egyike lett azoknak, akik a leggyakrabban emelkedtek szólásra. Az adminisztrátori rendszer támadásában való kitartásával érdemelte ki Kossuth bizalmát, amire később is folyamatosan számíthatott. Bár Lónyay Menyhért naplója szerint 1848 februárjának elején István nádornál tett látogatása után volt egy pillanatnyi megingása, ez leginkább annak szólhatott, hogy hangos ellenzéki létére a tekintélyt mégiscsak tisztelte. Másfelől azt sem lehet kizárni, s erre feleségének memoárja utalásokat is tesz, hogy szűkös anyagi helyzetét is megpróbálták vele szemben kijátszani, s adósságainak megfizetését ígérték arra az esetre, ha szembefordul pártjával.

Az 1848-as változások, a korábbi ellenzék hatalomra jutása Bónis Samut is minden korábbtól kedvezőbb helyzetbe hozták. Politikai értelemben lehetősége nyílt arra, hogy komoly presztízzsel járó állások közül választhasson, ennek járulékos hozadékaként pedig végre anyagi biztonsága is garantálódni látszott. Kissé szokatlan, hogy az Igazságügyi Minisztériumban kapott osztályigazgatói kinevezése mellett képviselői mandátumát is megtartotta. Ennek oka abban keresendő, hogy számára továbbra is a parlamenti szócsaták jelentették az otthonosabb terepet. Az íróasztal melletti munka, az adminisztratív teendőkkel való bíbelődés soha nem számított Bónis kenyerének. Az ilyen foglalatosságokat jurátuskorától kezdődően előszeretettel hárította másokra, miközben igazi társasági emberként inkább a verbális megnyilvánulások lehetőségeit kereste. Nem csak az első népképviselői országgyűlés kapcsán, de általában is figyelmet igényelnek Bónis nagyszámú ügyrendi, rendpárti megnyilvánulásai. Az üléstermi káosz ellen talán éppen azért harcolt folyamatosan, mert Szabolcs megyéből számtalan emléket őrizhetett a destruktív hangulatú, sehová nem vezető tanácskozásokról.

1848–49-es szerepvállalásai azt bizonyítják, hogy mindvégig Kossuth egyik fő bizalmasának számított. Nemzetgyűlési biztosként való jelenléte Pákozdnál, utalványozási feladatai a fősereg mellett, szabolcsi kormánybiztossága s mindenekelőtt a szent korona Debrecenbe szállításával való megbízása mind azt igazolják, hogy lojalitását soha nem kellett megkérdőjelezni. Természetesen a dinasztiaival való nyílt szembehelyezkedése után más elvi

választás nem is adódott számára. 1849 elejétől sejthető volt, hogy a jogos önvédelemként értékelt háború veresége esetén a legszigorúbb felelősségre vonásra, vagyis halálbüntetésre számíthat.

Karrierszempontról Bónis Sámuel államtitkári hivatalával a tavaszi hadjárat sikere után ért élete csúcspontjára. Az események gyors változása, a katonai helyzet vesztes romlása mégis azt eredményezte, hogy szolgálataira alig néhány hét múlva már máshol akadt szükség. Történetírásukban eléggé ellentmondásos, ahogyan tábori biztosként Görgeihez fűződő viszonyát ábrázolni próbálták. Az ekkortájt mellette tartózkodó Ábrányi Kornél már az árulás vádjának elterjedését követően íródott visszaemlékezéseiben azt próbálta hangsúlyozni, hogy a tábornok Bónist a kormány embereként durván negligálta. Ezzel szemben Steier Lajos a szabolcsi politikusnak a kormányhoz írt jelentéseinek hangvétele alapján baráti viszonyt emlegetett, míg az újabb szakirodalom, elsősorban Katona Tamás és Hermann Róbert igyekeztek középre helyeződni, és a viszony korrektségét hangsúlyozni. Mi magunk is úgy látjuk, hogy Bónis hideg, fenntartásokkal való fogadtatása nem kétséges, de másfelől az is biztos, hogy ez nem szült benne személyes sértődöttséget, hanem Görgei és Kossuth viszonyának helyrebillentéséért megpróbált minden követ megmozgatni. Ebben elsősorban nem az egyik vagy másik fél iránti elkötelezettség vezette, hanem annak felismerése, hogy a mind valószínűbb bukás csodaszerű elkerüléséhez már csak az összetartás adhat halvány esélyt.

Bónis 1861-ben kezdődött, jelen dolgozatban csak vázlatosan tárgyalt második közéleti periódusából kiemelést érdemel lágy ellenzéki és az 1867-es rendszerrel való viszonylag gyors kiegyezése. Ebben két tényezőnek lehetett kulcsszerepe. Egyfelől, ha politikusoktól nem szokatlan módon olykor érdekek és taktikák vezérelték is, a többségi álláspont tiszteletben tartását mégis fontos alapelveként kezelte. Igaz, hogy 48-as háttérének nem is vezethette máshová, mint a határozatiakhoz, de a másik oldalon alighanem a Deákba vetett bizalomtól sem tudott elvonatkoztatni, hiszen a „szíves baráti részvét” már oly régóta kötötte őket össze. Vehemensége talán korából, életbölcességéből fakadóan is csökkenhetett. Úgy véljük, az idősödő Bónis már inkább vágyott a köztisztviselőre, mint a megosztó parlamenti munkára. Valószínű, hogy 1869-ben ezért döntött úgy, hogy inkább a bírói pályát választja. Számításai bejöttek, hiszen amikor utolsó éveiben karlsbadi fürdőzéseiről, társadalmi szervezetekben betöltött tisztségeiről vagy a Korányi-szalomban való megjelenéséről adtak hírt a lapok, már egy olyan ember képe rajzolódik ki, aki általános, pártszimpátiákon átívelő megbecsülésnek örvendett.

Megállapításunk szerint Bónis Sámuel kisebb hullámvölgyekkel tarkított, 1849-ig mégis felívelő pályát futott be, majd 1861 után már előjogok birtokában, a jogfolytonosság egyik megtestesítőjeként, a 48-as nemzedék feltétlen tiszteletet élvező tagjaként térhetett vissza. Közéleti pályafutásával szinte csaknem teljesen ellentétes mozgást mutat társadalmi helyzetének alakulása. Élettörténete iskolapéldája a deklasszálódásnak, a dzsentrisedésnek. Közvetlen ősei még a jómódú bene possessionati soraiba tartoztak, de a nyírtéti birtoktesttel maga is szép örökséget vehetett kezeihez. Innen jutott másfél évtized leforgása alatt a tönk szélére. Ez a fajta térvész bizonyos mértékig a piaci viszonyoknak megfelelni képtelen birtokos nemesség egészét érintette, Bónis esetében azonban összefüggésbe hozható személyes képességeivel és életmódjával is. Összességében kevés adatot találtunk gazdálkodási tevékenységéhez kapcsolódóan, de az kijelenthető, hogy ahhoz mind tehetsége, mind érdeklődése hiányzott. Ehhez társult hozzá, hogy a pénzzel sohasem tudott bánni. Ha tehette, nem állt távol tőle a gavallérság, fékezhetetlen kártyaszüvedélye, az 1843-as követválasztás finanszírozása pedig végképp megroppantották helyzetét. A megállíthatatlan hanyatlásban a 48-as fordulat, a kormánypozícióba kerülés csak átmeneti változást hozott. A valódi fordulatot lányainak szokatlan kettős házassága alapozta meg a Korányi fivérékkel, Frigyessel, valamint Adolffal. Ez az eset is látványos példája annak, hogy a birtokos nemesség általános zsidóellenességére utaló kijelentések leegyszerűsítőek, a szövevényes egyéni életutak vizsgálata bőven árnyalhatja a képet. Függetlenül attól, hogy a két kapcsolatban mekkora szerepet kaptak az érzelmek, a családok kölcsönös érdekeit nem lehet elvitatni. Az egyik oldal visszanyerte hajdan megszokott életszínvonalát, míg a másik a társadalmi befogadás biztos útjára léphetett. Bónis fiának, a legifjabb Sámuelnek ágán, ahol nem történt hasonló lépés, ott látványosan folytatódott a birtokaprózódás és a folyamatos térvész.

Olykor talán egyoldalúságokhoz vezethet, ha a történetírás a nagy személyek felől, azok teljesítményének alapján próbál kategorizálni. Kossuth és Deák, Széchenyi vagy Wesselényi szerepei felől közelítve sokan látszódnak többedleges jelentőségű, a fő folyamatokra csak csekélyke ráhatással bíró epizodistáknak. Ha azonban a vizsgálati horizontot megfordítjuk, s azt vesszük alapul, hogy a reformkori országgyűléseken vagy a megyei közgyűléseken hányan vettek részt, a kép máris árnyalódik. Méltatlanul sokan vannak azok, kiknek neveivel ma már csak egy archentológia mélyén, netán egy almanach rövid ismertetőjében találkozhat az érdeklődő. Bónis Sámuel az általunk közelebbről vizsgált Szabolcs vármegye 19. századi történetében hosszú évtizedeken át bírt meghatározó

befolyással, pedig a belső társadalmi viszonyok, a kúrialista községek manipulálható kismemesi hadai, a botrányokkal tűzdelt, olykor a pöre hatalmi szándékok és a vele járó anyagi előnyök megszerzésén kívül semmiféle programszerű célok által nem vezérelt tisztépítések folyamatos felszínén maradását egyáltalán nem könnyítették meg. Habár országos összehasonlításban már nem jutott el a legmagasabb döntéshozatali pozíciókig, ettől még a kialakuló reformellenzék belső köreihez tartozott. Ez pedig nem kis teljesítmény, mert leszögezhető, hogy a törvényhatóságok által az országgyűlésekre delegált követek túlnyomó része soha nem lépett ki a lokális ismeretségből, és a központi államigazgatásban még csak véletlenül sem várt rá fontosabb szerep. Bónis Samu megtestesített egy jó értelemben vett hazafiúi elkötelezettséget, amelynek érdekében személyes biztonsága és jóléte oltárán is képes volt jelentős áldozatokat hozni. Mindezek miatt mindenképpen megérdemli az utókor figyelmét, amihez magunk részéről értekezésünkkel próbálunk hozzájárulni.

IV. A szerzőnek az értekezés tárgyában megjelent publikációi

1. Adalékok egy politikai pályafutás kezdetéhez. Bónis Sámuel fiatalkori évei. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 53. 2018. 2. sz. 3–23.
2. Szabolcs vármegye és az 1839–40. évi országgyűlés. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 52. 2017. 3. sz. 25–43.
3. A tolcsvai Bónis család birtokviszonyainak alakulása a 18. századi Szabolcs vármegyében. In: Hallgatói Műhelytanulmányok 2. Szerk. Forisek Péter [et al.] DE Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, Debrecen, 2013. 166–182.
4. Bónis Sámuel a szabolcsi reformellenzék élén. A Tiszántúli Történész Társaság Közleményei. 2010. 6. sz. 69–82.
5. A liberális ellenzék politikai törekvései a reformkori Szabolcs vármegyében. A Tiszántúli Történész Társaság Közleményei. 2009. 4. sz. 59–72.

Nyilvántartási szám: DEENK/283/2020.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Király Zoltán

Doktori Iskola: Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (4)

1. **Király, Z.:** Adalékok egy politikai pályafutás kezdetéhez: Bónis Sámuel fiatalkori éve.
Szabolcs-Szatmár-Beregi Szle. 53 (2), 3-23, 2018. ISSN: 1216-092X.
2. **Király, Z.:** Szabolcs vármegye és az 1839-40. évi országgyűlés.
Szabolcs-Szatmár-Beregi Szle. 52 (3), 25-43, 2017. ISSN: 1216-092X.
3. **Király, Z.:** Bónis Sámuel a szabolcsi reformellenzék élén.
A Tiszántúli Történész Társaság Közleményei. 6, 69-82, 2010. ISSN: 1788-2001.
4. **Király, Z.:** A liberális ellenzék politikai törekvései a reformkori Szabolcs vármegyében.
A Tiszántúli Történész Társaság Közleményei. 4, 59-72, 2009. ISSN: 1788-2001.

Magyar nyelvű konferencia közlemények (1)

5. **Király, Z.:** A tolcsvai Bónis család birtokviszonyainak alakulása a 18. századi Szabolcs vármegyében.
Hallg. Műtanulm. 2, 166-182, 2013. ISSN: 2063-6024.

További közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (1)

6. **Király, Z.:** Magyar történelmi személyek és helyek a középiskolai történelemoktatásban, a kerettantervek és a tankönyvek tükrében.

In: A nemzeti emlékezet vizsgálatának pszichológiai szempontjai. Szerk.: Münnich Ákos, Hunyady György, ELTE Eötvös K., Budapest, 217-236, 2010. ISBN: 9789633120354

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudománymetriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2020.10.09.

